

Kent Hakkı Üzerine Bir Çözümleme: "Toplama Kampı Deneyimleri" ve "Kentleşme Deneyimleri" Arasında Paralel Bir Okuma Denemesi

Murat Tek

Doç. Dr.
Mustafa Kemal Üniversitesi
İİBF, Kamu Yönetimi
E-Posta: mtek@mku.edu.tr

Özet: Kentleşme ve kentleşme süreci daha çok mekanik bir bakış açısıyla ele alınıp incelenmiştir. Konu yasal, yönetsel, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb boyutlarıyla işlenmiştir. Ancak özellikle psikolojik ve sosyo-psikolojik boyutu görece daha cılız kalmıştır. Kentleşme deneyimini yaşayan insanları anlama çabası psikolojik boyuta katkı yapmak amacını taşımaktadır. Bu çalışmada Victor E. Frankl'ın "Toplama Kampı Deneyimleri"ni referans alarak "Kentleşme Deneyimi"ni okumaya ve irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, kentleşme, sosyal psikoloji, Victor E. Frankl

An Analysis of Right to City: A Parallel Reading Essay between "The Experiences of Concentration Camp" and "Urbanization Experiences"

Abstract: The process of urbanization has been studied with a rather more mechanical approach. The matter has been explored by many dimensions such as legal, managerial, political, sociological, cultural, economic. But especially psychological and socio- psychological dimensions are not studied in depth. The effort to understand people with the experience of urbanization has the aim to support the psychological dimension. In this study there is an attempt to read and analyze "Urbanization Experience" by taking "The Experiences of Concentration Camp" by Victor E. Frankl as a reference.

Keywords: Urbanization, being urbanized, social psychology, Victor E. Frankl

"Dr. Frankl, kitabınız gerçek bir bestseller oldu. Böylesine büyük bir başarı için ne hissediyorsunuz?" sorusuna tepkisini şöyle ifade eder;
"Her şeyden önce bugün bestseller (en çok satan kitap) konumundaki kitabımı kendi açımdan bir başarı olarak değil, daha çok, çağımızın içinde bulunduğu acınası durumun bir dışavurumu olarak gördüğümü söylemekten ibarettir; eğer yüzbinlerce insan, yaşamın anlamına ilişkin çok az şey vaat eden bir kitaba yöneliyorsa, bu, insanların ilişkilerinde hissettikleri kavurucu bir sorun demektir."

Giriş

Kenttaşlar beklenildiği ölçüde kente ve kentsel konulara yeterince ilgi duymuyorlar. Bunu veri olarak ele aldığımızda, her toplumsal konu, soru ve/veya sorun da olduğu gibi, bu konuda ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, yönetsel, yasal vb yönleri olduğu söylenebilir. Biz bu çalışmada kent hakkı konusunda yaşanan bu sorunun, görece en az işlenen ve belki de ihmal edilmiş olduğu da söylenebilecek sosyo-psikolojik boyutuna değinmek istiyoruz. Bu çalışmada Victor E. Frankl'ın "Toplama Kampı Deneyimleri"ni referans alarak "Kentleşme Deneyimi"ni okumaya çalışacağız.

Toplama Kampı Deneyimleri

Frankl, "Bu kitapta anlatılanları, kuru teorilere damıtmayı başkalarına bırakıyorum" der. Bizim de çabamız, anlatılanlardan sonra gerçekten kuru gelebilecek bir nitelikte. Ancak şunu belirterek bu yükten biraz olsun sıyrılabiliriz. Bu kitapta anlatılanlar, her okuyucu tarafından farklı gözle okunabilir. Biz de, kentleşme alanında çalışıyor olmanın etkisiyle, farklı bir pencereden bir okuma gerçekleştirdik. Kitabın bizde çağrıştırdıklarına ilişkin bir şeyler söylemekle birlikte, bu kuru söylencenin kitabın (yeniden) okunması için bir vesile olması ihtimali ile biraz olsun rahatlamaktayız.

Frankl'ın ya da bir başka mağdurun yaşadığı deneyimleri özetleyebilecek kelime belki de "olağandışı" olabilir. Bu olağandışı deneyim, "insanın çıplak yaşamından başka kaybedecek hiçbir şeyi olmadığı" kavrayışına yönelir. Ancak olağandışı olarak tanımlanabilecek deneyimi, bu deneyimin insanlar üzerinde yarattığı etki ile birlikte düşünüldüğünde, Frankl'ın ifade ettiği, "insan ilişkilerinde kavurucu bir sorunun varlığı" ve bu sorununa ilişkin soruların tanımlanması ve giderilmesi önem kazanmaktadır.

Logoterapi, insanlık dışı toplama kamplarında uzun süre kalan bir tutuklu olarak, kendini, çıplak varoluşa soyunmuş olarak bulan, Victor E. Frankl'ın deneyimleri sonucunda keşfettiği bir yöntemdir. Her şeyinin kaybeden, bütün değerleri yok edilen, açlığın, soğğun ve acımasızlığın altında ezilen, her an, her saat imha edilmeyi bekleyen bir tutuklunun tecrübelerinin yansımasıdır. Varoluşçu bir psikolog olarak Frankl (2000: 9):

"Yaşamak acı çekmektir, yaşamı sürdürmek, çekilen acıda bir anlam bulmaktır. Eğer yaşamda bir amaç varsa acıda ve ölümdede bir amaç olmalıdır. Ama hiç kimse bir başkasına bu amacın ne olduğunu söyleyemez. Herkes bunu kendi başına bulmak ve bulduğu yanıtın öngördüğü sorumluluğu üstlenmek zorundadır. Kişi bunu başarabildiği takdirde, onur kırıcı bütün rezilliklere karşın gelişimini sürdürecektir".

Tespitini aktardıktan sonra, Nietzsche'nin, "Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasılsa dayanabilir" sözünü anımsatır. Frankl, "noöjenik nevrozların", acı çeken kişinin, varoluşunda bir anlam ve sorumluluk duygusu bulmayı başaramayışına bağlamaktadır. Frankl'ın olağandışı deneyimleri ve bu deneyimlerinden damıttığı yöntemi, "son derece aşırı bir durumla örneklendiği" ortadadır. Ancak bu aşırılıkların, normal olarak adlandırılabilir ilişkilerde varolan sorunları görünebilir kılması açısından oldukça verimli olduğu düşünülmektedir. Kentleşme sürecinde insanların yaşadıkları anomi, referansların anlamını yitirmesi ve boşlukta olma hali düşünüldüğünde, bu süreçte insanın anlam ve sorumluluk arayışı daha da önem kazanmaktadır. Kitleli olarak ve çok kısa zaman zarfında gerçekleşen göçler ve kente uyum süreci, normal bir durum olarak değil de, anormal bir durum olarak kabul edilirse, bu süreçte yer alan birey ve / veya grupların tutum ve davranışlarının anlaşılması ve açıklanması daha da kolay bir hal alacaktır.

Umuda Yolculuk: Türkiye'de Köyden Kente Göç Serüveni

"İnsanın Anlam Arayışı" isimli kitabın birinci bölümünün başlığı "Toplama Kampları Deneyimleri" olup, anlatılan öykünün konusunu; "zaten yeterince anlatılan büyük dehşetler değil, yaşanan sayısız küçük acılardır" şeklinde ifade etmiştir. Kentleşme süreci de, bu süreci yaşayan insanlar açısından, umutlar, sevinçler, kaygılar, korkular, dram ve trajedilerle çevrelenmiş bir özellik sergilemiştir.

Kamp Sakinlerinin Ruhsal Tepkilerinde Değişim

Birçok tutuklunun gözlemlerinin ve deneyimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan büyük miktarlardaki malzeme incelendiği zaman, kamp sakinlerinin kamp yaşamına yönelik ruhsal tepkilerinin üç evresi açıklık kazanır: kampa alınışını izleyen dönem; kamp rutinine çok iyi uyum sağladığı dönem ve serbest bırakılışını izleyen dönem (Frankl, 2000: 20). Bu üç evreyi biz de, "doğa durumu"nu çağrıştırmayı amacıyla, tarih öncesi dönemlere kıyasla; kaba, yontma ve cilalı taş devri olarak niteledik.

Birinci Evre: "Kaba Taş Devri"

Birinci evreye tipik olan belirti (semptom) şok tepkisidir. Bu evrede, kamp yaşamı karşısında yaşanan şok anlatılmaktadır. Burada aktarılacak deneyimlerin yaşandığı "kamp" yerine "kent" kavramı ikame edilerek okuma

yapılabilir. Aşağıdaki pasaj okunurken, bariz bir örnek olarak, Yeşilçam Filmlerinde oldukça sık rastlanan, "Haydarpaşa Garı" ya da "Topkapı / Harem Otogarı" sahneleri hatırlanabilir. Auschwitz¹ toplama kampına ilişkin ilk izlenimleri şöyledir:

"Şafağın sökmesiyle birlikte çok büyük bir kampın hatları görülmeye başladı. Birkaç sıralı uzayıp giden dikenli teller, gözetleme kuleleri, tarama lambaları ve ıssız yol boyunca sürüye sürüye yürüyen nereye gittiğini bilmediğimiz uzun sıralar halinde pejmürde insan figürleri. Arada bir yüksek sesli komutlar ve komut düdüklüğü duyuluyordu. Ne anlama geldiklerini bilmiyorduk. Hayalimde, darağacında sallanan insanlar canlandırıyordum. Dehşete kapılmıştım, ama bu hiçbir şeydi, çünkü adım adım, korkunç ve sonsuz bir dehşete alışmak zorunda kalacaktık" (Frankl, 2000: 21).

Kente gelenlerin yaşadıkları şaşkınlık, kaygı ve korkuyu telafi edici savunma mekanizmaları devreye girmektedir. Geldiği yerdeki olumsuzlukları hatırlayarak ve bu durumu kentteki olası gelecek umutları ile kıyaslayarak kendini avutur. Toplama kamplarında gördüğü insanlar için, biraz da iyimser bir bakış açısıyla şöyle düşündüğünü ifade etmektedir:

"Bu tutuklular son derece iyi gözüküyorlardı, moralleri iyi gibiydi, hatta gülüyorlardı. Kim bilir? Belki ben de onların elverişli konumlarını paylaşabilirdim." Devamla şunları aktarır; "Psikiyatride 'af yanılması' denilen bir durum vardır. İdama mahkûm edilen bir insan, infazdan hemen önce, son dakikada affedilebileceği yanılışına kapılır. Biz de umut kırıntılarında dört elle sarılmıştık ve sonuna kadar, çok kötü olmayacağına inanmıştık" (Frankl, 2000: 21).

Kamp yaşamına ilişkin ilk anlattıkları şöyledir (Frankl, 2000: 22):

"Olsa olsa iki yüz kişiyi alabilecek şekilde inşa edilmiş bir barakaya bin beşyüz tutuklu tıkıştırılmıştı. Üşüyorduk, karnımız açtı ve uzanmak şöyle dursun, oturmak için bile herkese yetecek yer yoktu. Dört gün boyunca tek yiyeceğimiz, yüz elli gramlık bir ekmeğin parçasıydı."

Kente gelenlerin en acil çözümlenmesi gereken gereksinimlerinden biri de, barınma ihtiyaçlarının karşılanması olmaktadır. Ancak siyasal alanda bu kitlesel gereksinimi karşılamaya yönelik, sistemli bir politika oluşturulduğu görülmez. Bu acil ve hayati ihtiyacın bireyler tarafından çözülmesi beklenir. Bulunan çözümler ise genellikle, koşulların yönlendirilmesiyle ve kısa vadeli bir bakışın biçimlendiği, bireysel çözümler olagelmıştır.

Kente gelenlerin en temel sorunu istihdam olarak belirginleşir. Yaşanan diğer uyum sorunlarını yakından ilgilendiren iş bulabilme, kentsel alanlarda çalışılabilir iş olanakları görece sınırlı olması ve kente gelenlerin işgücü nitelikleri ile birleşince ortaya vahim bir manzara çıkmaktadır. Sanayinin

---

¹ Auschwitz: 1940 yılında Polonya Krakow yakınlarında inşa edilen ve çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu 4 milyondan fazla tutsağın imha edildiği ünlü Nazi Toplama Kampı (Ç.N.).

görece gelişmemiş olması, kente gelenleri enformel sektör olarak tanımlanan alanlarda, sosyal güvenlikten uzak, düzensiz, geçici işlerde çalışmaya itmiştir.

"Parmak oyunu, SS subayının kampa yeni gelen tutsakların akibetlerine karar vermelerini ifade etmekteydi" (Frankl, 2000: 23). SS Subaylarının bir parmak işaretiyle, ya krematoryumlara ya da oldukça zorlu koşullarda çalıştırılmak üzere barakalara doğru gidiliyordu. Bu manzara "amale pazarlarında" bekleyen, kente yeni gelmiş, niteliksiz, "ne iş olsa yaparım" şiarıyla ve umutla bekleyen insanları çağırıştırıyor. İş sahiplerinin ya da temsilcilerinin bir işaretiyle, sprinter'ı (kısa mesafe koşucusunu) andırırcasına, çevik ve hızlı bir hareketle işsiz olma durumundan geçici de olsa sıyrılmamanın verdiği tatmin ve gururu yüzünden okunan insan manzaraları. Böylece kısa vadeli tatminlerin egemen olduğu bir ruh halinin kalıcı bir hal almaya başladığı görülmektedir. Kısa bir zaman sonra:

"Artık çıplak vücutlarımızdan başka gerçekten hiçbir şeyimiz kalmamıştı; tüyümüz bile yoktu; sahip olduğumuz tek şey, kelimenin tek anlamıyla çıplak varoluşumuzdu. *diye aktarır. Bu algılamayı takip eden evre ise düşündürücüdür.* Böylece, bazılarımızın hala koruduğu yanılsamalar da birer birer yok oldu, daha sonra beklenmedik bir şekilde, çoğumuzu keskin bir mizah duygusu sardı. Aptalca çıplak yaşamımızdan başka kaybedecek hiçbir şeyimiz olmadığını biliyorduk dışardan su akmaya başlayınca, hem kendimizle, hem de birbirimizle dalga geçerek eğlenmeye çalıştık. Ne olursa olsun, dışardan gerçek su akıyordu!" (Frankl, 2000: 26).

Sıradan sayılabilecek hizmet ve durumda dahi insanların nasıl mutlu olabileceği ve insanlara, kente, yönetime dair bakış açılarının değişebileceğine ilişkin emareler yer almaktadır. Hasbelkader barınma sorununu geçici de olsa çözen insanların, yol, su, kanalizasyon, elektrik, telefon, okul, sağlık ocağı vb hizmet ve olanaklar karşısında nasıl bir ruh ve düşünce sahibi olacakları konusuna ışık tutabilecektir:

"Garip bir mizahın yanı sıra, bir başka duygu daha benliğimizi sardı: merak. Bu soğuk merakın, adeta çevresini nesnel olarak değerlendiren zihni bu çerçeveden koparıyordu. O dönemde zihnin bu durumu, bir koruma aracı olarak geliştireyordu" (Frankl, 2000: 27).

Merak, bir yerde, bireyin verili koşulların sınırlarını ve tanıdığı olanakları sınaması ile de ilişkilendirilebilir. Bir başka bakış açısıyla da, kurulu düzenin ve kuralların test edilmesi olarak görülebilir ki, kuralların esnek olması ya da esnetilebilmesi, bireylerin geliştirebilecekleri stratejileri de biçimlendiren bir rol oynar. Siyasal alanın ve siyasal aktörlerin kente gelenlere bir oy deposu, ucuz ve yedek emek ordusu olarak batığı sürece, birtakım tavizler verdiği, görmezden gelindiği, kendi başına kaderlerine bırakıldığı düşünüldüğünde, bu sınanmanın sınırları da giderek artan bir karakter taşıyacaktır.

Yeni gelenleri benzer birçok sürpriz bekliyordu. Aramızda tıp mesleğinden olanların ilk öğrendiği şey buydu: "kitaplar yalan söylüyor!".

Normal bir insanın kesinlikle dayanamayacağı, üstesinden gelemeyeceği birçok durumla, rahatlıkla baş edebiliyor, kolaylıkla uyum sağlıyor, kabaca her şeye alışabiliyorlardı (Frankl, 2000: 27).

Kente gelen insanların yaşadığı dramlar her ne kadar kendi kaderlerine terk edilmeleri ile ilişkili ise, yaratılan bu "doğa durumu", insanların güç koşullarla baş edebilme potansiyeli ile karşılaştırıldığında, ortaya birtakım görece başarı sayılabilecek bir uyum ve uyarlanma tablosu da çıkarabilmektedir. Ancak söz konusu uyum süreci sorunsuz da olmamıştır. Bu süreçte başarılar kadar başarısızlıklar da söz konusudur. Suç, şiddet, intihar başta olmak üzere birçok sosyal ve psikolojik sorun kentsel alanlarda azımsanmayacak boyutlara ulaşmıştır.

İntihar düşüncesi, kısa bir süreyle de olsa, hemen herkesin kafasını kurcalıyordu. Bu düşünce durumun ümitsizliğinden, her gün ve her saat gölgesi üstümüzde olan kesintisiz ölüm tehlikesinden ve diğer birçokları tarafından yaşanan ölümün yakınlığından oluyordu. "Tele koşmak" deyimini, en popüler intihar yöntemini anlatmak için kullanılıyordu. Elektrik yüklü dikenli tel çitine dokunmak (Frankl, 2000: 28).

İntiharın Batılı toplumlarda görüldüğünden daha seyrek görülmesi, başta din ve aile kurumu olmak üzere çeşitli değişkenlerle ilişkilendirilerek anlamlandırılabilir. Ancak şiddet ve suç konusunda böylesi bir tespit yapmak güç görünmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin kendilerini boşlukta hissetmeleri, yaşadıkları engellenme duygusu, baskı ve tehdit altında duydukları kaygı ve korku, bunlara eşlik eden yalnızlık, hiçlik ve değersizlik duyguları birlikte düşünüldüğünde bireylerin total bir baskı altında oldukları düşünülebilir. Bu baskı altında olma hali, toplumsal bir gerilim birikimine yol açmıştır. Hemen her alanda (siyasal, ekonomik, sosyal, özel vb) bir kıvılcımla harekete geçen, biriktirdiği enerjiyle orantılı, şiddetli, patlamaya hazır bir bomba misali sürekli potansiyel tehlikeye işaret edilmelidir. Bazen bu enerji birikimi (potansiyeli), "görünürde" bir kıvılcıma gerek olmadan da harekete (kinetik hale) geçebilmekte, dışa vurmaktadır. Gazetelerin ikinci sayfa haberlerinde sıklıkla işlenen, özellikle özel alanda (aile ilişkilerinde), insanların bir araya geldikleri mekânlarda; "gözünün üstünde kaşın var" diyerek, "sudan sebeplerle" ("ters baktı", "çorba tuzluydu", "omzuma çarptı", "benim yerime park etti", "kırmızı ışıkta durdu" vs) şiddetin egemen olduğu bir ilişki biçimi kalıplaşmaya başlamıştır.

Kendisini güçsüz hissettiği alanlarda (ekonomik, siyasal, sosyal vb) uğradığını düşündüğü haksızlıkları, güçlü hissedilen alanlarda telafi edilmesi ve kendini tatmin etme davranışları gözlenmektedir. "Tutuklular sürekli olarak dayak sahnelerine tanık olduğu için, şiddet dürtüsü yoğunlaşıyordu" (Frankl, 2000: 67). Şiddetin toplumsal görünümü ve adeta bir "sorun çözme" yöntemi olarak benimsenmesi ve sergilenmesi, temele öğrenme biçimlerinden "taklit" yoluyla, nesilden nesile sirayet eden bulaşıcı bir hastalık biçimini almaktadır. "Kişinin kendi sinirliliği, bir başkasının coşkusal duyarsızlığı karşısında özellikle de tehlike karşısında (yani, yaklaşan teftiş) dev boyutlara ulaşyordu" (Frankl, 2000: 68).

Öncelikle diğer birçok konuda olduğu gibi, bireysel güvenlik ve adalet sistemi de, siyasal alanın kaygı taşıdığı bir alan olma özelliği taşımaz. Kültürün de etkisiyle şiddet ve suç olarak görülen davranışlar konusu oldukça önemlidir. Bunun kadar önemli olan başka bir yönü ise, suç ve şiddet olaylarının gerek güvenlik ve gerekse adalet birimlerine yansıtılmaması ve istatistikî verilerde yer almıyor olmasıdır.

Yukarıda anlatılan tepkilere ek olarak, yeni gelen tutuklular, öldürmeye çalıştıkları acı dolu duyguların içinde kıvranıyordu. Her şeyden önce, tutsağın evine ve ailesine yönelik sınırsız özlemi söz konusuydu. Bu duygu çoğunlukla öylesine akut oluyordu ki kişi özlemin kendisini yiyip bitirdiğini hissediyordu. Bunu tiksinti izliyordu: onu çepeçevre kuşatan olanca çirkinliğe ve bunu çağrıştıran her şeye yönelik bir tiksinti (Frankl, 2000: 30).

Aşırı duygusal bir ruh halini örtmek için geliştirilen savunma mekanizmaları gündeme gelmektedir. Madde bağımlılığı, alkol, kahvede vakit geçirmek, oyuna dalmak vb muhakeme yeteneğini bir nevi rölantiye almak, sorunlardan, sorulardan ve düşüncelerden uzaklaşmak bu savunma yollarının bir yönü olarak değerlendirilebilir. Bir başka yönü de, olabildiğince duygusallığını gizlemek, sert, erkeksi, maço tavır oluşturarak duygusuz bir tutum takınmak olabilir. Görece önemsiz sayılabilecek konulara yönelik aşırı ilgi de bu cümleden sayılabilir. Futbol ve taraftarlık bu yönüyle, tekrar incelenebilecek özellikleri barındırmaktadır. Diğer bir tutum ise, boşvermişlik ve kayıtsızlık olarak, yani dünyevi olay ve olgulara yönelik bir ilgisizlik şeklinde ortaya çıkabilir.

"'Müslüman' deyimiyse, perişan, kendini bırakmış, hasta, bir deri bir kemik görünen ve fiziksel olarak daha fazla çalışmayan... kimseleri ifade ediyorlardı" (Frankl, 2000: 29). Buradaki tespit bir motivasyon eksikliği olarak yorumlanabilir. Yaşanılan olaylara karşı ilgisizlik ve kendini bırakma durumu, karşılaşılan güç koşullar ve beslenen umudun azalmasıyla paralel olarak, dünyevi olay ve olgulardan uzaklaşmayı, kah rüya ve hayal âleminde, kah öte dünya ile ilişkilendirilmiş yeni boyutlarda yaşamayı güçlendiren elverişli bir ortam sunar. Karşılaşılan sorunların önemsizleştirilmesi, algısal olarak bir yapılandırma niteliği taşır. Böylelikle kişi maddi dünyada ulaşamadığı ve kuramadığı dengeyi, kişisel ve ruhsal dünyasında sağlayarak bir nevi kendi kendini rahatlatma yolunu tercih edebilmektedir. Uç hallerde tamamen bu denge arayışından da vazgeçebileceği ve kopabileceği düşünülebilir. Bu arayışlar söz konusu olduğunda, kişi, kendisiyle aynı sorunları ya da kaderi paylaşan, kendisine benzeyen, kendisi gibi düşünüp hareket eden, insana, topluma, yaşama, doğaya, dünyaya bakışı az çok örtüşen insanlarla bir araya gelerek bir nevi terapi niteliği de taşıyan cemaatler oluşturabilir ve bu yolla stratejiler geliştirebilir. Kentleşme sürecinde aile, akrabalık, hemşehrlik, cemaat-tarikat vb oluşumların bu açıdan da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kamptaki tutsakların, şokun ilk evresinde ölümden korkmadıklarını, ilk birkaç günden sonra gaz odalarının bile dehşetini kaybettiğini aktarmaktadır

(Frankl, 2000: 28). İnsanların karşılaştıkları olağan dışı / üstü koşullara uyumu sürecinde beliren tepkisizlik, umursamazlık, kayıtsızlık, ilgisizlik, duyarsızlık, boş vermişlik vb tutumlar, insanların karşılaştığı ve mücadele etmek durumunda kaldıkları koşulların baş edemeyecekleri düzeyde olmasıyla ilişkilidir.

Lessing'in "Aklınızı kaybetmenize neden olacak şeyler vardır ya da kaybedecek aklınız yoktur" sözünü aktararak şu tespitte bulunur; "Anormal bir duruma gösterilen anormal bir tepki normal bir davranıştır" (Frankl, 2000: 30). Kentleşme süreci, başlı başına "eşyanın tabiatından" dolayı travmatik bir süreç niteliği taşımaktadır. Hele ülkemizde olduğu gibi, çok kısa bir zaman diliminde, oldukça büyük kitlelerin içinde yer aldığı, yoksullukla biçimlenen, eğitimsizliğin etkilediği, devletin gözetim, denetim, kılavuzluk, yönlendirme, destek vb yönetsel hizmetlerinden uzak, kuralsız, plansız, çarpık, sağlıksız ve insanlıktan uzak bir biçimde gerçekleştiği hallerde olağan dışı olmanın yanında olağan üstü koşulları da barındırmaktadır.

Olağan üstü koşullar tanımlaması, özünde insani değerlerden uzak bir süreci ifade etmektedir. Ülkede benimsenen iktisat ve maliye politikaları genel olarak "burjuva sınıfını" oluşturma yönünde bir sermaye birikim rejimine yönelmişken, siyasal alanın kaynakları bu yönde kullandığı ve çalışma yaşamının bu saikle biçimlendiği hatırlanmalıdır. Siyasal alanın tutumu masal kahramanı "Robin Hood"'un negatifi olarak biçimlenmektedir. "Zenginden alıp, fakire vermek" mottosu, ters çevrilmekte, temel kaygı zengin oluşturmak olarak belirginlik kazanmaktadır. "Her mahallede bir milyoner yaratmak" hedefi açıkça dillendirilmekte, "zenginin sevildiği" itiraf edilmektedir. Vahşi olarak nitelendirilebilecek ekonomik süreçlere paralel olarak, doğa durumunu andırır bir biçimde insanlar siyasal alanın yönlendirmesi, koruması ve desteğinden uzak bir biçimde gerçeklerle yüz yüze kalmaktadırlar.

Kapitalist-bireyci kültürün etkisiyle, ayakta kalma ve tutunabilme hedefiyle biçimlenen uyum stratejilerini, salt kendini ve kendi çıkarlarını düşünen, kısa vadeli tatmini esas alan, toplumsal nimet-külfet dengesini gözetmeden, nimetlerden elde edeceği payı ençoklaştırmayı hedefleyen stratejileri izlemektedir. Zamanla bu alışkanlıklar, insanların bir arada yaşamakta olduğu gerçeğini yadsıyacak biçimde, diğer insanları görmeyen, duymayan, hissetmeyen, yoksayan, dışlayan, ötekileştiren süreçleri doğurmakta ve biçimlendirmektedir.

Eşitsizliğin verili ve kaçınılmaz olarak tanımladığı bir dünya görüşü, hiyerarşik bir yapının sorgulanamaz eleştirilemez ve değiştirilemez olduğu kabulüne yol açmaktadır. Bu halde temel hedef ise, bu düzenin içine sızabilme, hiyerarşik kademeler arasında kendine yer edinme ve olabildiğince üst kademelere doğru tırmanabilmek olmaktadır. Düzen içinde kendine yer bulabilen kimseler, kendileriyle aynı kaderi paylaşan insanlara karşı tutumları radikal sayılabilecek bir değişikliğe uğruyor, "kraldan çok kralcı" tavrı sergileyebiliyorlar.

Kapolar², sıradan tutuklular değildir. Kapolar hiçbir zaman aç kalmamıştır; aslında Kapolar'dan birçoğu, toplama kamplarında, yaşamlarının önceki dönemlerinde olduğundan daha iyi bir yaşam sürmüştür. Çoğunlukla tutuklulara karşı gardiyanlardan daha katı davranıyorlar ve tutukluları SS adamlarından daha acımasızca dövüyorlardı (Frankl, 2000: 15).

Ahlakın temel sorunsallarından biri de, "biz" olarak nitelenen bir çemberle çoğu zaman kısıtlı kalmasıdır. Ancak bu süreçte, insanların temel kaygısı ayakta kalma çabası (gemisini kurtaran kaptan) olduğundan, "biz"ın yerini "ben" almakta, biz olarak nitelenen çemberin kapsamı giderek daralmaktadır. Böylesi bir kapsam daralması aynı zamanda ahlaki bir kapanma anlamına gelmektedir.

Ahlaki kapanma konusunda Frankl'ın tutumu ve tespiti anlamlıdır. Ölüm-kalım olarak nitelenen bir süreçte, insanların biz bilinci inşası ve bu bilinçle hareket etmesi, bir bakıma koşulların dayatması olarak da görülebilir. Ama kendi halkını başka herkesten üstün tutan tutukluları yargılamak bana düşmez. Er ya da geç, bu bir ölüm kalım sorunu olduğu zaman, o koşullar altında kendi arkadaşlarını kayıran bir insanı kim taşıyabilir ki? Benzer bir durumda aynı şeyi yapıp yapamayacağını kendine mutlak bir dürüstlikle sormadığı sürece hiç kimsenin yargılanmaması gerekir (Frankl, 2000: 53).

"İşe göre adam değil, adama göre iş" mottosunun egemen olduğu çalışma yaşamında, güven ve sadakat bu çalışma düzenini biçimlendiren temel faktörler olarak ön plan çıkar. Niteliksiz emek yapısı da bu süreci destekleyici bir etken olarak belirginleşir. Kendisine ve emeğine güvenmeyen/güvenemeyen insanların, buldukları işe ve işverene duydukları sınırsız güven ve savunmacı strateji oldukça önemli hale gelmektedir.

Kapo seçme işlemi negatif bir şeydi; tutuklular içinde en acımasız, en hayvani olanlar bu iş için seçiliyordu. ... Ortalama olarak, sadece yıllar boyunca o kamptan bu kampa taşınan, varoluş mücadelesinde bütün ahlak değerlerini kaybeden tutuklular yaşayabiliyordu. Bu tutuklular kendilerini kurtarmak için dürüst olsun olmasın her yola, her türlü acımasız güce, hırsızlığa, dostlarına ihanete başvurmaya hazırlardı (Frankl, 2000: 17).

Frankl, tutuklular arasında egemen olan çetin "varolma savaşı"na dikkatleri çekmektedir. Bu, gündelik ekmeğin için, yaşamın kendisi için, kişinin kendi yaşamı ya da iyi bir dostun yaşamı için verilen amansız bir mücadeleydi. Yaşanılan çetin varolma sürecinde yaşanılan şeydu; "Kimsenin ahlaki sorunlara kafa yormaya ne zamanı ne de arzusu vardı. Herkesin düşündüğü tek şey vardı: evinde kendisini bekleyen ailesi için yaşamak ve arkadaşlarını kurtarmak" (Frankl, 2000: 17).

Bu süreçte yönetimlerin ilgilendiği ve odaklandığı konular, geniş kitlelerin yaşadıkları güncel ve acil sorunlardan uzak olmuştur. Siyasal alanın bakış açısının oy kaygısı ile ilişkili olmasının yanı sıra, gözetim ve denetimi de elden bırakmamaya gayret ediyordu. Bu kaygının dışı vurumu ise asayiş ve

---

² Özel ayrıcalıkları olan ve vekil olarak hareket eden tutuklular.

güvenlik konularında gösterilen aşırı hassasiyet olarak belirginleşmektedir. Bu kaygı yönetimin yönetilenlere olan bakışını da belirleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur. "Tutuklulardan her birisi bir numaradan başka bir şey değildi... Yetkililerin ilgilendiği tek şey, tutukluların numaralarıydı. Bu numaralar çoğunlukla vücuda dövmeyle yazılıyordu, ayrıca giysilerin üzerine de yazılması gerekiyordu" (Frankl, 2000: 17). Merkezde konuşlanan bürokratik ve teknokratik zihniyet ve siyasetçi mantığı insanları bir sayı, veri, istatistikî bilgi olarak algılamının ötesine geçmekte çoğu zaman zorlanmıştır.

Kentleşme sürecinde görünür olan, genellikle çalışanların ve / veya çalışmaya çalışanların dramları olmaktadır. Bu durum erkekleri ön plana çıkarmakla birlikte, arka planda, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürülüler vb kat ve kat, katmerli acılar, yoksulluk ve yoksunluk içinde, çaresiz, kimsesiz, muhtaç ve mahrum bir halde kaderlerine terk edilmişlerdir. "Çalışamayacak kadar hasta ya da zayıf olan tutuklular, gaz odaları ve krematoryumlar (ölü yakma odaları) bulunan küçük merkezi toplama kamplarından birisine gönderiliyordu" (Frankl, 2000: 16).

"Yıkılmadım ayaktayım, dertlerimle baş başayım" nakaratı ile bir aralar hit olan (ki genellikle arabeskvari parçaların daha fazla tercih edilir olduğu bir süreçtir) şarkının sözlerine kıyasla söylenmek istenirse, kentleşme zafer ve mağlubiyetin anlamını yitirdiği bir süreç olmaktadır. Bu süreçte gerek yasalara gerekse yöneticilerin sözlerine uyan geniş kitleler, süreç içinde ve sonuçta zararlı çıkarken, bu düzenlemelere uymayanlar da görece karlı çıkmışlardır. "Birçok şanslı olayın ya da mucizenin (artık buna ne dersiniz deyin) yardımıyla geri dönmeyi başaran bizler biliyoruz: En iyilerimiz dönmedi" (Frankl, 2000: 17).

İkinci Evre: "Yontma Taş Devri"

"Anormal bir duruma gösterilen anormal bir tepki normal bir davranıştır" tespiti oldukça önemli ve sürecin ve sorunun en can alıcı noktasına işaret etmektedir. Anormal bir süreç olarak belirginleşen kentleşme süreci, geçici ve göz yumulabilir bir devre-dönem olarak, etkilerinin ve yarattığı birtakım sorunların da geçici olarak algılanmasına yol açmış gibi görünmektedir. Ancak görülen odur ki, bu anormal sürecin ve yarattığı sorunların, bu sorunlara karşı insanların ürettiği tepkilerin geçici olmadığı, toplumsal yapıda ve ilişkilerde, genel olarak kültürde kalıcı birtakım etkileri ve maliyetlerinin olduğudur.

Anormal bir duruma gösterilen anormal tepkiler, süreç içerisinde "normal" olarak kabul görmekte, anormal tutum ve davranışlar yeniden üretilmekte, kalıcılışmakta ve süreklilik kazanmaktadır. Anormal tutum ve davranışların normalleşmesi süreci, toplumsal bir aradılığı, güven duygusunu, hak ve hukuk anlayışını, nimet-külfet dengesini ve bu paralelde toplumsal adalet duygusunu, eşitlik, dayanışma ve işbirliği ruhunu, ahlak ve etik gibi ilkesel değerleri derinden zedelemektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren söylemsel düzeyde de olsa dile getirilen birtakım ilke ve değerler, eylem ve gerçeklik düzeyinde hayata

geçirilemediğinden, insanlar nezdinde inandırıcılığı zayıflamıştır. Zaman içerisinde dile getirilen bu ilke ve değerlerin içi boşaltılmış, inandırıcılığı zayıfladığı için de söylemsel olarak da artık telaffuz edilmez olmuşlardır.

"Tutsaklar, ilk evreden ikincisine geçiyordu; bu kişinin bir tür coşkusal ölümlüğe girdiği nisbi duyarsızlık evresiydi" (Frankl, 2000: 30). Bu evrede insanların, insani olarak tabir edilecek birtakım yeteneklerini nasıl zamanla yitirdikleri işlenmekte ve aktarılmaktadır:

"Başlangıçta bir başka gruptaki ceza gösterilerini gördüğümüz zaman başımız çeviriyorduk; tekme tokat eşliğinde pisliğin ve çamurun içinde saatlerce bir aşağı bir yukarı yürütülen tutukluları görmeye dayanamıyorduk. ... Ama ruhsal tepkilerin ikinci evresine geçen bir tutuklu artık gözlerini çevirip bakmıyordu bile. O zamana kadar duyguları körelmiştir ve izlediği şeyden etkilenmez bir hale gelmiştir. ... Tiksinti, dehşet, acıma: bu olayı izleyen bir tutuklu artık böyle şeyler hissetmez. Birkaç haftalık kamp yaşamından sonra acı çekenler, can çekişenler ve ölümler öylesine sıradan şeyler olur ki, bunlar, tanıklık eden bir tutukluyu artık etkilemez olur" (Frankl, 2000: 31).

Yaşanılan insanlık dışı olaylar karşısında insani tepkiler göstermek, olağanüstü bir durumda hayrete düşmek, şaşırarak, duygulanmak gibi asgari insani tepkilerin dahi zamanla bastırıldığı, törpülediği ve gösterilmediği bir süreçtir. Sıradanlaşma, kayıtsızlık, duygu yokluğu hali coşkusal ölümlük (apati) olarak tanımlanıyor; kişinin hissetmeyi göze alamadığı coşku ve duygularını köreltmesiydi, bu da sonunda tutukluyu, her gün ve her saat karşı karşıya olduğu dayağa karşı duyarsızlaştırıyordu. Bu duyarsızlık yoluyla tutuklu, kendini kısa zamanda çok gerekli ve koruyucu bir kabukla kaplıyordu (Frankl, 2000: 32).

Siyasal ve ekonomik alanda, şiddetin temel alındığı, ne demokratik ne de sendikal olarak örgütlenmeye tahammül gösterilmediği, hak ve hukuk anlayışının yok sayıldığı bu süreçte, insanlar eşitlik, dayanışma, işbirliği gibi ilkesel değerlerden uzaklaştırılmakta, kendi kabuğuna çekilmeye mecbur bırakılmaktadır. Siyasal ve ekonomik alanda yaşanan bu örgütsüzlük ve bireyselliğe mahkûm edilme halinin, diğer toplumsal alanlardan soyutlanması beklenemez. Sosyal alanda, özel yaşamlarında, kültürel ve ahlaki olarak bireyler, insanlardan uzak tutum benimsemekte ve bu tutum yaşanan yeni olayların etkisiyle pekişmektedir. Gösterilen her örgütsel ya da toplumsal tepki şiddet yöntemiyle acımasızca bastırılmaktadır.

İnsanlar tarafından geliştirilen ya da tepkisel olarak ifade edilen birtakım hak talepleri, sürekli olarak şiddet aracılığıyla bastırılmaya devam ettikçe, süreç içerisinde "*öğrenilmiş çaresizlik*" olarak ifade edilen bir eylemsizlik durumuna sürüklenmişlerdir. Şiddet ya da baskı yöntemini destekleyen birtakım ikna yöntemleri de yedek akçe olarak servis edilmektedir. Ancak burada altının çizilmesi gereken husus, iktidarların bunu bir lütuf ve sadaka anlayışıyla, yurttaş kültürünü zayıflatacak biçimde düşünmesi ve uygulaması, bu yönüyle siyasi kaygılar etrafında örülmesidir.

Patronaj olarak tanımlanan, geçiş sürecine özgü tampon bir mekanizma olarak görülen formun, gerek toplumsal talep ve beklentilerin çarpıtılması, bozulması ve biçim değiştirmesi, gerekse oluşan tepkilerin hafifletilmesi, içinin boşaltılması ve hedefinin şaşırtılması gibi farklı yönlerle kanalize edilmesi biçiminde yeni işlevler kazandığı, bu işlevleri yerine getirmesi ölçüsünde devamlılığının sağlandığı gözlenmektedir.

Siyasal alanda devletin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel haklar konusunda zafiyeti, gözetim, kontrol ve denetim kısaca güvenlik konusunda aşırı bir güç birikmesine yol açmıştır. İkna kabiliyeti zayıfladıkça baskı araçlarını kullanma kabiliyetini geliştirmiş ve bu konularda yetkinleşmiştir. Yurttaşlar nerdeyse devletin tüm ajanlarından, salt güvenlik güçlerinden (polis ve ordu) değil, memurundan, muhtarından, hekiminden, hâkiminden çekinir ve korkar hale gelmiştir.

İkinci evrenin temel semptomu (belirtisi) olan coşkusal ölümlük, gerekli bir kendini savunma mekanizmasıydı. Gerçeklik belirsizleşmiş ve bütün çabalar, bütün duygular bir konu üzerinde toplanmıştı: kendi yaşamını ve yoldaşlarının yaşamını korumak. Akşam olunca işyerinden kampa dönen tutukluların, iç geçirerek "Bir gün daha geçti", dediklerini duymak tipik bir olaydı (Frankl, 2000: 37). Yaşamın anlamı konusunda sorunların ikincilleşmesi ve önemini yitirmesi, insanların ne için yaşadıkları sorusunu sormaksızın, yaşamayı, yaşamını korumayı, ayakta kalmayı, tutunmayı hedeflemesi genel hatlarıyla insani özün hırpalanması, zayıflaması, cılızlaşması sonucunu doğurmaktadır.

"Hayatta kalma işi üzerinde odaklaşmaya yönelik kesintisiz zorunluluk eşliğinde böylesi bir gerilimin, tutukluları, içsel yaşamlarını ilkel bir düzeye indirmeye zorladığı kolayca anlaşılabilir" (Frankl, 2000: 37). İnsanların içsel yaşamlarını "*ilkel bir düzeye*" indirmeleri, insanlıklarından uzaklaşmaları anlamına gelmektedir. Zamanla bu öyle bir hal almaktadır ki, kriz durumunda, yani insanlıklarını onlara hatırlatan bir durumla karşılaştıklarında, insanlığından utanacak bir duruma düşmektedirler. Bu durumun bir "kriz" olarak tanımlanması boşuna değildir. İnsanlar genellikle içsel yaşamlarını ilkel bir düzeye indirme tutumunun içerisine hapsolmuşlardır. Bu durumu değiştirecek dışsal bir etki veya şok olmadığı sürece, benimsenen genel tutum değişmemektedir.

Krizi yaratan unsurların başında, kişinin yaşadığı kendisini ve yakınlarını etkileyen olaylar ya da olağanüstü durumlar olmaktadır. Bu olağanüstü olaylar karşısında insani tepkiler göstermekle birlikte, şokun etkisi hafiflediğinde geriye ket vurma yaşanmakta, yaşanan unutulmakta ve uykuya devam edilmektedir. İnsanlıktan ve insani duygulardan dem vurulduğu, hem de sıklıkla başvurulduğu gözlenirse de, bu durum genellikle kendi mağduriyeti ve kendi çıkarlarını haklılaştırma ve savunma stratejisinin bir parçası olmakla sınırlı kalır. Başkasının kusurunu ve eksiğini olabildiğince güçlü bir vurgu ile dile getirirken, kenti hatalarını ve noksanını görmezden gelerek, gizlemeye ve örtmeye çabalar. Aynı tutum ve davranışı kendi sergilediğinde haklı, başkası gösterdiğinde haksız olarak kabul edilir. Bu

ikiyüzlü tutum giderek hemen her konuda kendine nasılsa bir yer bulmayı başarır.

İçinde bulunulan "doğa durumu"nun ilkellik düzeyi ile bu koşullara içinde yaşayan insanların içsel dünyalarındaki ilkel düzey ilişkisi, biri birlerini etkileyen, besleyen, güçlendiren ve yeniden üretimine katkı sunarak süreklilik kazandıran tabiata sahiptir. Bu itibarla kentleşme sürecinin fiziksel, ekonomik yönlerinin olduğu kadar düşünsel, sosyal ve psikolojik etkilerinin / maliyetlerinin ve neticelerinin de azımsanmayacak ölçüde olduğu unutulmamalıdır. Bu süreçte aydınların yaşadığı dramı çağrıştıran bir örneğe de değinmek yerinde olacaktır:

"Korkunç bir kâbus gördüğü anlaşılan ve yatağında kıvranan bir tutuklunun iniltisiyle uyandığım bir geceyi hiç unutamayacağım. Korkutucu rüyalardan ya da hezeyanlardan muzdarip insanlar için özellikle her zaman üzüntü duymam nedeniyle, zavallı adamı rüyasından uyandırmak istedim. Ansızın, yapmak üzere olduğum şeyden ürüp, adamı sarsmaya hazır olan elimi geri çektim. O anda, ne kadar dehşet verici olursa olsun hiçbir rüyanın, bizi çevreleyen ve yaptığım takdirde adamın uyanacağı kampın gerçeklerinden daha kötü olmadığını yoğun bir şekilde bilincine vardım" (Frankl, 2000: 37).

Psikolojik (ruhsal) de olsa bir rahatlamayla, realitede vaat edilen acılar. Bu Matrix filmindeki "mavi" ya da "kırmızı" haplarda olduğu gibi temel bir tercihe işaret etmektedir. Baş edemeyeceğin gerçekle, katlanılabilir / avunulabilir bir yalan arasında bir tercih. Bu bir yerde gerçekçi olmanın, imkânsız istemekle özdeşleştiği bir durumu tasvir etmektedir.

"Deri altının son yağ tabakaları da eriyince üzerine deri ve paçavra geçirilerek gizlenen birer iskelete dönüşünce, vücudumuzun kendi kendini nasıl yediğini gözleyebiliyorduk. Organizma kendi proteinini sindiriyordu; kaslarımız yok olmuştu" (Frankl, 2000: 39). Anlatılanların psikolojik yansımaları olmakla birlikte, gerçekte yaşanan dram, sıklıkla trajedi boyutlarını yakalamakta ve sürdürmektedir.

Tutukluların çoğunda, ilkel yaşam, kendi postunu kurtarma işine yoğunlaşma zorunluluğu, bu amaca hizmet etmeyen her şeyin tamamen bir yana itilmesine yol açmış ve tutukluları duygusalıktan tamamen yoksunlaştırmıştı... Genel olarak kampta bir de "kültürel anlamda kış uykusu" söz konusuydu. Buna iki istisna vardı: Politika ve din (Frankl, 2000: 41-42).

Ülkemizde yaşanan kentleşme sürecinin de benzer özellikler taşıdığı söylenebilir; özellikle "*kültürel anlamda kış uykusu*" tespiti bu sürecin en belirgin karakterlerinden biri olmaya adaydır.

Politika ve din konusunda da benzerlik şaşırtıcıdır. Modern anlamda politika, her ne kadar bu alanda pejoratif (kötücül) vurgu giderek güçlense de, toplumsal sorunların ortak akli oluşturarak ve egemen kılarak aşılmasına dair bir beklenti üzerinde şekillenir. Politikaya olan güvensizlik, yani yaşanan toplumsal sorunların çözülemeyeceği beklentisi arttığı oranda, siyasal alanın dışında arayışların gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bunun ilk

yansıması, toplumcu çözüm umutlarının azalmasıyla güçlenen bencil-bireycilik ise, bir diğer yansıması din olmaktadır. Din ya da öte dünyanın ağırlık kazanması, bu dünya ile ilişkili beklenti ve umutların azalmasıyla ilişkilendirilebilir. Vicdani olarak bir tepki türü olmanın yanı sıra, inanç insanı ayakta tutan motivasyon kaynağı olarak işlev üstlenebilmektedir:

"Tutukluların dinsel ilgileri, geliştiği andan itibaren, düşünülebilen en içten ilgi oluyordu. Dinsel inancın derinliği ve gücü, sık sık, yeni gelenleri şaşırtıyor ve derinden etkiliyordu. Bu bağlamda en etkileyici olanı da barakanın bir köşesinde ya da yorgun, aç ve pejmürde giysilerimizin içinde soğuktan donmuş bir vaziyette uzak bir işyerinden dönüşlerde kilitli vagonun karanlık bir köşesinde dua okuyan ya da ibadet eden tutuklulardı" (Frankl, 2000: 42).

Frankl'ın aktardığı bir anekdot, gerek bireysel gerekse toplumsal bilinçaltının dışavurumu şeklinde yorumlanabilir;

"Ruh çağırma konusunda kampta yaşadığı bir deneyimi anlatır. Ruh çağırma seansında kâtibin kaleminden kâğıda dökülen kelimeler şu şekildedir; "vae victis" (altta kalanın canı çıksın)" (Frankl, 2000: 43).

Sanırım bu slogan ("*alta kalanın canı sıksın*") kapitalizmin, kimilerinde açık kimilerinde örtülü bir biçimde, Sosyal Darwinist teorilerin temel kabullerinden biri olarak, kapitalist ve denetimsiz (vahşi) kentleşme sürecinin en can alıcı mottosu olagelmıştır. Hiyerarşide yer edinmek ya da üst katlara tırmanmak olarak belirginleşen tutum, bu mevkilere ulaşma olanağı ya da fırsatı olmayanlar açısından farklı sonuçlar doğurmuştur. "Önemli" mevkilere gelme imkânı bulamıyorsanız, bu önemli kişilere ulaşmanın yol ve yöntemlerini bulmanız gerekmektedir. Yukarıda bahsedilen patronaj ilişkisi, yönetilenler açısından sorun çözme yöntemi olarak sıklıkla başvurulan bir yoldur. Toplumsal nimet-külfet dengesi açısından bakılacak olunursa, toplumsal bir külfete katlanmaksızın toplumsal nimetlerden istifade etmenin mümkün olduğu bir seçenek olarak görülmektedir.

"Kapo tarafından iyi tanınmakta yarar vardı...". Yönetimden size olabilecek külfet, baskı ve tehditleri savuşturmanın, yönetimce örgütlenen ve lütuf olarak dağıtılan olanaklardan faydalanmanın, yönetimle kurulan ilişki biçimi ile yakından ilgisi olduğu yadsınamaz. Bu yol ve yöntem, hem yönetenler hem de yönetilenler açısından kısmi çıkarların tatmini olarak anlam kazanan ve bu anlamlılık sürdükçe devam eden bir mekanizmadır. Bu gibi mekanizmaları uyruk/bağımlı yönetilenler oluşturulması yoluyla, yönetimin gücüne güç kattığı ve bağımlılığı pekiştirdiği unutulmamalıdır.

"Mizah duygusu geliştirme ve olayların mizahi bir ışık altında görme çabası, yaşama sanatında ustalaşırken öğrenilen bir hiledir" (Frankl, 2000: 50). Türkiye'de güldürü ustalarının sıklıkla dile getirdiği bir tespit, bu işi yaparken hiçbir zaman konu ya da malzeme sıkıntısı çekmiyor olduklarıdır. Mizah konusunda, komedi ile trajedi arasında salınan bir sarkaç etkisi sıklıkla kendini belli eder. Ancak bu tekrarlanır olma hali öylesi can sıkıcı bir hal alır ki

zamanla, güldürürken aynı zamanda düşündüren örnekler, bu misyondan sıyrılarak, salt güldürü amacına yönelerek, düşünceden sıyrılmanın, düşünceden uzaklaşmanın aracı ve yöntemi halini alır.

Gülmek artık başkasının yaşadıklarına hasredilir, güldüklerimiz çoğu zaman başkalarının kusurları, hataları, eksikleri, yaşadıkları, dramları ve hatta trajedileri halini alır. Gülmek bu durumda kaçışın bir ifadesidir ki, karşılaşmak istemediğimiz bir durumla karşılaşan ötekilerin yaşadıkları, bizim başımıza gelmediği için, karşılaşma olasılığımız oldukça yüksek gerçeklerle yüzleşmediğimiz, bu nedenle de derin bir ferahlığa eşlik eden, gur kahkahalarla ifadesini bulan bir uzaklaşma belirtisidir. Mizah konusunda pek de mahir olmadığımız söylenebilir. Yaşanmışlığı yansıtmaya özelliğinin baskın olması ölçüsünde, mizah yeteneğimizin de gelişmediği dile getirilebilir. Çünkü verilen yapıtlar çoğunlukla yaşanmışlığın kısıyından kurtulamazlar. Malzeme bolluğu, bir yerde yetenekleri kısırlaşmakta, yapılan espriler düşünce ürünü olmaktan ziyade kişi ve durum komedisi ile sınırlı kalmaktadır.

Bir fabrikaya girip de korunaklı bir odada çalışma fırsatı bulan arkadaşlarımıza ne kadar da imrenirdik! Herkes, yaşam kurtarıcı değere sahip böyle bir yerde çalışmayı arzuluyordu... İnsan, küçük bir demiryolunun borularını boşaltmak için günde on iki saat derin, killi çamurda eğimli arazide yürümek zorunda kalmayan birisine imrenebiliyordu. Çoğunlukla öldürücü olan günlük kazaların çoğu bu işlerde oluyordu (Frankl, 2000: 52).

Bu tespitte oldukça aydınlatıcı, anlamlı ve zenginleştirici bir özelliğe sahip görünmektedir. Gerek işçi gerekse memur olmanın Türkiye’de uzun süre, taşıdıkları tüm olumsuzluklara karşın, bir can simidi olmanın ötesinde, neredeyse bir statü sembolü olarak değerlendirilmesi, bu şanstın mahrum kalma fikri ya da ihtimali ile birlikte ele alınmalıdır. Türkiye’de emek kesiminin sürekli olarak ihmal edilebilmesinde böyle bir boyutun da katkısı olduğu hatırlanmalıdır. Buna paralel Türkiye’de mutluluk/memnuniyet vb konular üzerine yapılan çalışmalarda, Türk insanının oldukça mutlu oldukları ve geleceğe umutla baktıklarına ilişkin ortaya çıkan bulguları değerlendirmek gerekmektedir. Bu gibi algıların mutlak olarak algılanması ve sunulması gibi hatalar sıklıkla yapıla gelmektedir. Kente gelenlerin kendi durumlarını kıyaslayacakları hedef grup, uzam ve zamana göre bu algının farklılaşması kaçınılmazdır. Ayrıca bu gibi değerlere insanların yükledikleri anlam da büyük farklılıklar gösterecektir.

"Kamp yaşamının ender bulunan hazları, bir tür negatif mutluluk – Schopenhauer’in değdi gibi "acıdan kurtuluş"- sağlıyordu, bu bile nisbi kalıyordu. Gerçekten pozitif mutluluk ise çok azdı" (Frankl, 2000: 53). Türkiye’de yapılan saha çalışmalarında ortaya çıkan abartılı mutluluk tablosunun, negatif mi yoksa pozitif mi olduğu ayrıca araştırılmaya ve tartışmaya muhtaç bir durum sergilemektedir.

Toplama kampında fiziksel ve zihinsel yaşamın olabildiğince ilkelliğe zorlanmasına karşın, tinsel (manevi) yaşamın derinleşmesi olasıydı. Zengin bir entelektüel yaşama alışmış olan duyarlı insanlar daha çok acı çekmiş

olabilirler, ancak iç özlerinin (benliklerinin) maruz kaldığı hasar daha az olmuştur. Bu insanlar, çevrelerindeki dehşet verici dünyadan kopup, içsel zenginlikten ve tinsel özgürlükten oluşan bir dünyaya çekilebilmişlerdir. Daha zayıf bir bünyesi olan bazı tutukluların, kamp yaşamına, daha sağlam yapılı olanlardan daha iyi dayanabilmesi gibi görünürdeki bir çelişki ancak bu yolla açıklanabilir (Frankl, 2000: 43-44).

Bu da algı farklılaşması ve çekilen acı kadar, kazanan ve kaybeden arasında kolaylıkla bir ayırım yapılamayacağını gösteren bir tespittir. "İyi" ya da "namuslu" olmak veya bu gibi toplum tarafından söylemsel olarak da olsa dile getirilen ilke ve değerler doğrultusunda davranmak, sonuçta "doğru durumu"nun hakim olduğu süreçte pek de istedik sonuçlara yol açmıyordur. Bu süreçte güçlü bir benlik geliştirememiş insanların, bir kriz ve bunu takip eden sorgulama (özeleştirici anlamında) sırasında, ciddi bunalımlara sürüklenme olasılıklarının oldukça yüksek olacağı tahmin edilebilir.

İnsanın kişiliği, savunduğu bütün değerleri tehdit eden ve kuşkuya boğan zihinsel bir çalkantıya yakalanmasına neden olan bir noktaya geliyordu. Artık insan yaşamının değerini ve insan onurunu tanımayan, kişiyi iradeden yoksun bırakan ve (fiziksel kaynaklarından son kırıntısına kadar planlı olarak yararlandıktan sonra) imha eden bir dünyanın etkisi altında kişisel ego sonunda değerini kaybediyor. Toplama kampındaki bir insan, özsaygısını kurtarmak için bütün bunlarla sonuna kadar mücadele etmediği takdirde, bir birey, kendine ait bir akli, iç özgürlüğü ve kişisel değerleri olan bir varlık olma duygusunu kaybediyordu. Bu durumda kendini dev bir insanlar kitlesinin sadece bir parçası olarak; varoluşunu da hayvan yaşamının düzeyine inmiş birisi olarak hissediyordu. İnsanlar, kendisine ait bir düşüncesi ya da iradesi olmayan bir koyun sürüsü gibi, bazen bir yerden diğerine, bazen birlikte, bazen ayrı ayrı güdülüyordu (Frankl, 2000: 55).

Birey olmak, kendine ait bir akli olmayı, bunu gerçekleştirecek cesareti, özveriyi, çabayı gerektirir. Farklı olmak (farklılaşmak) ve uyum (benzeşme) eğilimleri arasında meydana gelen gerilimden sıyrılmamanın kolaycı yolu, benzeşmeyi ve grubun (çoğunluğu) vaat ettiği güvenliğe kendini teslim etmeyi gerektirir, çoğu zaman. Toplumda hakim olan güvenlik kaygısı ve bu kaygının yönlendirdiği insanların kolaylıkla birey olması da düşünülemez. Aileden başlayarak aşılana bu kaygı ve korku havası, toplumsal kurum ve süreçlerle pekiştirilip, yaşanılan deneyimlerle zenginleştirilmektedir.

Özellikle 70'li yıllarda "ne sağcıyım, ne solcu; futbolcuyum, futbolcu" şeklinde ifade edilen, orta yolcu, mutedil, suya sabuna dokunmayan, apolitik, kimliksiz ve özsüz yaklaşımlar semerelerini ileriki yıllarda vermeye başlamıştır. Politikada ideolojilerin ve düşüncenin elimine edilmesiyle birlikte, modern sayılabilecek hemen her değer yerinden edilmiş, sahne zaten sosyal alanda hakim durumda bulunan geleneksel değerlere kalmıştır.

1980'li yıllardan itibaren ekonomik alanda yaşanan değişim ve dönüşümlerle, kapitalist zihniyetin ve düzenin adeta sorgulanamaz bir duruma geldiği gözlenir. Siyasal alanda boy gösteren temel aktörlerin ekonomi politikalarında neredeyse ortak bir payda halini alan kapitalist düzen

ve söylem, bu alanda farklılıkları ve ayrılıkları "nüans" düzeyine geriletir. 80'li yılların sonlarına gelindiğinde ise, "ideolojilerin sonu" söylemine yol açan birtakım gelişmeler yaşanır. Hal böyle olunca, geleneksel ilke ve değerlere kurtarıcı bir "can simidi" olarak sarılan siyasetçilerin öncülüğünde, "muhafazakarlaşma" sürecinin ivmelendiği görülür.

Bu süreç toplumda egemen olan temel bir "ikiyüzlülük" gerçeğini de daha da belirgin hale getirir. Toplumun hemen her üyesi geleneksel olarak ifade edilebilecek insani ve ahlaki ilke ve değerlerin amansız ve yılmaz savunucusu olarak konuşur. Diğer insanları bu ilke ve değerleri dikkate almamakla eleştirir ve mahkûm eder. Ancak iş kendine ve kendisinin de dâhil olduğu "biz" grubuna geldiğinde, bu ilke ve değerler anımsanmaz, dikkate alınmaz ve görmezden gelinir. Ekonomik alanda (ya da gerçek çıkarlar söz konusu olduğunda) ilke ve değerlerin "esamisi okunmaz" iken, bu gerçekleri perdelemek için ya da vicdanını rahatlatmak için, söylemsel düzeyde ilke ve değerlere (hissedilen vicdani rahatsızlıkla orantılı olarak) daha fazla hatta aşırı denilebilecek vurgu yapılır.

Biz koyunlarsa sadece iki şey düşünüyorduk: "Kötü köpeklerden nasıl kaçacağımız ve bir parça yiyeceği nasıl bulacağımızı." Tıpkı korkuyla sürünün ortasına kaçan bir koyun gibi, her birimiz de insan yığınlarının ortasına girmeye çalışıyorduk. Bu bize, sıranın ön, arka ve yanlarında yürüyen gardiyanların darbelerinden daha iyi kaçınma şansı veriyordu. Bu nedenle kalabalığın içine dalma çabasının, kişinin kendi postunu kurtarmaya çalışması gibi bir anlamı vardı... kampın en vazgeçilmez yasalarından birinin de, "göze çarpma!" (Frankl, 2000: 56).

Böylesi bir doğa durumu halinde, olağanüstü denilebilecek koşullarda hiç mi "iyi" ya da "olumlu" birşeyler yok sorusu sorulabilir. Burada elverişli bir araç olarak, söz konusu "iyi"lik ya da "olumlu"lukların, bir kader birliğinden ya da daha doğrusu koşulların dayatması olarak mı bu değerlerin ortaya çıktığı ya da koşullara rağmen mi oluşturulduğu ayrımı kullanılabilir. Koşulların dayatması olarak ortaya çıkan zoraki iyilikler, genellikle benzerine yapılıp, farklıyı ve ötekini dışlar ve dışarıda bırakır.

Bir başka olumluluk ya da iyilik yanılısaması şu olabilir. "yabancı" olarak görülen, geçici bir süre karşılaşılan, kendilerinden olmayan, merak konusu olan, bir çıkar mücadelesine girilmeyecek kimselere gösterilen, biraz da abartı yüklü kimi tutum ve davranışlar söz konusudur. Misafirperverlik olarak da bilinen bu tutumun arkasında dini ve geleneksel motiflerin yanında, çıkar mücadelesine girmesi beklenmeyen bir kimseye yönelik merak ve eğlenme işlevi de yok sayılmamalıdır. Bunun bir yanılısama olarak değerlendirilmesinin nedeni, yabancıları yani biz grubunun ya da tanıdıkların dışında kimselere gösterilen aşırı güvensizlikle temellenmiş temel tutumdur.

Bu tür iyilik ya da olumlulukların, çıkar ya da hesap kitap boyutu da unutulmamalıdır. "Bu benim için bir özveri değil, basit bir aritmetik hesabıydı" (Frankl, 2000: 55). "Kaz gelecek yerden, tavuk esirgenmez" düsturu ile yapılan iyiliklerin, özveri olarak değerlendirilmesi ise düşünülemez. Bu

hususla hatırlanması gereken bir başka boyut ise, iyiliklerin neredeyse bir gösteriye, şova dönüştürülmesi olmalıdır. Siyasi partilerin, kamu yöneticilerinin, dini cemaatlerin, işadamlarının, sivil toplum örgütlerinin vs. belirli gayelere matuf olarak yaptıkları hizmetleri ve iyilikleri bir şova dönüştürerek ve çoğu zaman abartarak bunu bir kazanç haline getirmeye gayret ettikleri görülür. Kapitalist bir düzende, kapitalist mantığın her alana sızması ve her alanda kendini hissettirmesi kaçınılmaz olduğundan; reklâmsız iyilik yapmanın da güçleşeceği düşünülebilir.

Bir deri bir kemik kalmış olan hastalar, iki tekerlekli arabaların üzerine bir eşya gibi fırlatılıp atılıyor; bu arabalar da tutuklular tarafından bir sonraki kampa kadar çoğu kez kar fırtınasında kilometrelerce çekiliyordu. Hastalardan birisi araba ayrılmadan önce ölse bile arabaya yükleniyordu: listenin tam olması gerekiyordu. Önemli olan tek şey listeydi. İnsan, kelimenin tam anlamıyla bir numara olup çıkıyordu.; canlı veya ölü olmasının bir önemi yoktu; bir "numaranın" yaşamının kesinlikle hiçbir anlamı yoktu. Numaranın arkasında olan şey, yaşam, keder, tarih, söz konusu insanın adı, çok daha önemsizdi (Frankl, 2000: 57-58).

Özellikle sağlık sektöründe bu ve buna benzer, insanı dehşete düşüren sahnelere sıkça tanıklık ettiğimiz söylenebilir. Hastanelere müracaat eden hastaların, özellikle acil servise gelen ya da ambulans bekleyen hastaların, hasta ya da insan olduklarından çok, evraklarına, sosyal güvencelerine, maddi durumuna, parası olup olmadığına bakıldığı ve önemsendiği görülür. Burada görev yapan insanların da oldukça güç ve ağır koşullarda özveriyle çalışan kimseler olduğu hatırlanmalıdır. Ancak insani insanlıktan uzaklaştıran bu gibi haller, kapitalist ve bürokratik-teknokratik zihniyetin yansıması olarak anlam kazanabilir. İnsanlar insan olmaktan uzaklaştıkça, adeta bir robot gibi, emir-komuta zincirinde, aldığı uyarılara daha önceden tanımlanmış tepkiler üreten otomatlar gibi davranmaya başlar.

Kamp sakinleri, her ne şekilde olursa olsun karar vermekten ve bir şeye kalkışmaktan korkuyordu. Bu, kişinin kaderinin kölesi olduğu, şöyle veya böyle kaderi değiştirmeye çalışmamak, bunun yerine olurlarına bırakmak gerektiği yolundaki güçlü bir inançtan kaynaklanıyordu. Buna ek olarak, tutukluların inançlarına büyük ölçüde katkıda bulunan bir coşkusal ölümlük (duyarsızlık) söz konusuydu. Zaman zaman, ölüm-kalım anlamına gelen kararların o anda verilmesi gerekiyordu. Tutuklular bunun yerine seçimi kendi adlarına kaderin yapmasını tercih ediyordu (Frankl, 2000: 61).

Duyarsızlık hali, kendisinin de içinde bulunduğu, bir yerde mahkûmu olduğu düzende, aynı akıbete duçar olabileceği olasılığı ile güçlenen, bu duygu ve düşüncelerle de beslenen bir sürecin dışavurumu gibidir. Ancak her halükarda kişiyi insanlıktan uzaklaştıran ve kendine olan saygısını ve güvenini zedeleyen bir süreç olduğu unutulmamalıdır.

Tutukluların çoğunda bir tür aşağılık kompleksi vardı. Hepimiz bir zamanlar "birisiydik" şimdi ise bize kesin bir hiç gibi davranılıyordu. Ortalama tutuklu, bilinç düzeyinde düşünmeksizin, kesin anlamada aşağılandığı duygusunu taşıyordu. Daha "seçkin" olan tutuklular, yani Kapolar, aççılar,

ambar görevlileri ve kamp polisleri, kural olarak, tutukluların çoğunluğu gibi kendilerini aşağılanmış hissetmiyorlardı. Tersine yücelmiş duygusu taşıyorlardı! Hatta bazılarında minyatür büyüklük yanılması gelişmişti (Frankl, 2000: 66).

Her insanın içinde bulunduğu koşulları anlamlandırması farklılıklar taşır. Koşulların farkına (ayırđına) varılması, koşulların aşılmasına yol açabilirken, koşulların yarattığı bağlama gömülen kişiler, daha çok algısını farklılaştırarak kendini tatmin çarelerini şekillendirir. Kader mahkumu ya da kurbanı söylemi, bu süreçte en sık rastlanılan kaçış yollarından biri olarak belirginleşir.

İnsan, böylesine korkunç ruhsal ve fiziksel stres koşulları altında bile ruhsal özgürlüğünü ve zihinsel bağımsızlığını az da olsa koruyabilmektedir... Sayıları az olabilir, ama bu bile, bir insandan bir şeyin dışında her şeyin alınabileceğini yeterince gösterir: insan özgürlüklerinin sonuncusu; yani, belli koşullar altında insanın kendi tutumunu belirlemesi, kendi yolunu seçmesi (Frankl, 2000: 69).

Yaşanılan koşullar ne kadar olağan dışı ve olağan üstü olarak değerlendirilirse değerlendirilsin, karar veren kişinin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Kaderin kurbanı olma söylemi, son tahlilde bir kaçış ve kendini rahatlatma işlevi üstlenir. Kendi yaşadığı ya da yaşama ihtimali olan acılardan kurtulmanın yolu, başkalarına acı yaratmak veya yaşatmak olarak kurgulandığında, insani özden uzaklaşıldığı söylenebilir. Ki çoğu durumda yaratılan ya da yaşatılan acının, kişinin yaşadığı ya da yaşama ihtimali olan acılarla da bağlantısı kolayca kurulamamaktadır.

Dostoyevski bir keresinde şöyle demişti: "Beni korkutan tek şey var: acılarıma değememek." Kamptaki davranışları, acıları ve ölümleri, son içsel özgürlüğün kaybedilemeyeceği gerçeğine tanıklık eden şahitlerle tanıştıktan sonra bu sözler sık sık aklıma geliyordu. Bu insanların çektikleri acıya değdikleri söylenebilir; acıya katlanma yolları, gerçek bir içsel başarıydı. Yaşamı anlamlı ve amaçlı kılan şey de insanın elinden alınamayan işte bu ruhsal (tinsel) özgürlüktür (Frankl, 2000: 70).

Kaderci bakış açısının ve söylemin, insani özden uzaklaşması yanında, öznelerin takındıkları genel tutum acıyı paylaşmak suretiyle azaltmak değil, kendisi acı çekiyorsa başkasının da bu acılarla karşılaşması ve acıyı çoğaltma eğilimi daha belirgin görünmektedir. Bazen çekilen acıların bir nevi sado-mazoşist bir model çerçevesinde kabullenildiği ve içselleştirildiğini düşündürecek tablolar ortaya çıkmaktadır.

Bir insanın kendi kaderini ve içerdiği olanca acıyı kabul ediş yolu, kendi davasını seçiş yolu, ona, en ağır koşullar altında bile, yaşamına daha derin bir anlam katma fırsatı verir. Yaşam yiğitçe, onurlu ve özgecil olabilir. Ya da keskin kendini koruma kavgasında kişi, kendi insan onurunu unutup bir hayvan düzeyine inebilir. Burada, insanın, zor bir durumun sunduğu ahlaki değerlere ulaşma fırsatlarından yararlanma ya da vazgeçme arasındaki seçimi yatmaktadır. Bu da, o insanın acılarına değip değmediğini belirler (Frankl, 2000: 70).

Koşulların dayattığı seçeneklerin (siyah-beyaz şeklinde) tercihi değil, koşullara rağmen ortaya konulan ve diretilen tercihlerde ahlakilik tartışma konusu edilebilir. Burada da iki temel etkenin belirleyici rol oynadığı söylenebilir. İnsanın kendine olan güveni ve yaşadığı topluluk ya da topluma olan güveni. Birinci etken, insanı kendi vicdanı ile baş başa bırakır. İkincisi ise, kişinin ilişki ve iletişim içinde olduğu ya da soyut olarak algıladığı topluluk kurgusu ile ilişkilidir. İçinde bulunulan toplum yapısının ve ilişkilerinin görece meşru bir zemine sahip olması; özgür, eşitlikçi, adil ve paylaşımcı bir toplumda yaşadığına dair üyelerin paylaştığı görüşler, toplumun üyelerini daha ilkesel tutum ve davranışlar geliştirmesine ve toplumsal değerlere olan bağlılığın artmasına yol açabilir.

İş-güç sahibi olmak, aile kurmak, çocukları okutmak, işe koymak, torunları sevmek neredeyse klasikleşmiş söylemler arasında yer alır. Bir ara seçim sloganı olarak da kullanılan "iki anahtar" formülü, bu süreçte yer alan kitlenin pratik hedeflerini özetleyen bir özgünlüğe sahiptir. Ev ve araba kolaylıkla ortaya konulan ve anlaşılabilen hedefler olarak belirginleşir.

Herkes kabul edecektir ki, bunlar yaşama anlam veren şeyler değillerdir. Daha çok yaşamın insana getirdiği yüklerdir. Bu gibi hedefler, yaşamın anlamını sorgulamadan insanı alıkoyan, geçici ve sözde hedeflerdir. Görece kısa vadeli ve somut hedefler olduklarından, insanı cezbeden bir albeniye sahiptirler. Kapitalist kültür, tüketim temelli bir kültürel ortam yarattığından, dolaşımdaki değerler olarak insanları büyüler ve kendilerine çeker. Bu gibi hedefler, kendilerinde bir değer barındırmaktan ziyade, hedef olma hali nedeniyle değerlendirilir. Ulaşılamıyor olmak, bu gibi hedeflerin değerlerini daha da artırır. Ancak sahip olduğunda ve sahip olunduğunda değerlerini yitirirler. "Tatmin tatminsizliği doğurur" özdeyişinde olduğu gibi, tatmin edildikçe yeni tatmin kaynakları/nesnelere/hedefleri bulmak gerekir. Bu bir nevi bağımlılık oluşturan bir süreç olarak, kendi kendini besler. Bu süreçten bir an için sıyrıldığında, ya da sorgulama ve eleştiri yöneltildiğinde, kağıttan kaleler misali dayanıksızdırlar.

Gündelik hayatın bütün uğraşısı, harcanan emek, katlanılan sıkıntılar, çekilen cefalar, alınan riskler, tüm kaygı ve tehlikeler sonucunda varılacak nokta, gelinen yer, ulaşılan hedef vs taşıdığı düşünülen anlamını yitirir. "Latince finis kelimesinin iki anlamı vardır: son ya da varış (finiş) ve ulaşılabilecek bir hedef" (Frankl, 2000: 73). Ulaşılabilecek hedef olarak görülen şey, aslında bir son, bitiş, tükeniştir. Tünelde görülen ışık, karşıdan gelmekte olan trenin farıdır, çoğu zaman.

Nietzsche'nin "Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasılsa katlanabilir" sözünü aktardıktan sonra, anlam arayışı hakkında şunları söyler. "Fırsat bulunur bulunmaz, varoluşlarının ürkütücü nasılına katlanmalarını sağlayacak bir güce ulaşmaları için, yaşamlarında bu insanlara bir neden –bir amaç- göstermek gerekir... Kamptaki bir insanın içsel gücünü yeniden kazanmasını sağlamaya yönelik bir çabanın, ilk önce ona gelecekte bir hedef göstermeyi başarması gerekiyordu" (Frankl, 2000: 78). İnsanın anlam arayışı varoluşsal bir sorun olarak görülür.

Psikoterapi yöntemiyle veya koruyucu ruh sağlığı önlemleriyle kampın tutuklu üzerindeki hastalık yaratıcı etkisiyle mücadele çabasının, tutukluya, bekleyebileceği gelecekteki bir hedef göstererek ona içsel bir güç kazandırmayı amaçlaması gerekiyordu. Bazı tutuklular, içgüdüsel olarak kendileri için böyle bir amaç bulmaya çalışıyordu. Sadece geleceğe bakarak – kendi evrensel doğası içinde- yaşayabilmek, insana özgü bir olgudur. Bazen kendini konuya yoğunlaştırmak zorunda kalsa da, varoluşunun en zor anlarındaki kurtarıcısı da işte budur (Frankl, 2000: 75).

Hayatın gerçeklikleri ile yüzleşmek ya da ertelemek olasıdır. Kişi yaşadığı gerçeklikleri görmezlikten gelerek ya da sahte yanılısamlar besleyip, yapay iyimserliğe sığınarak yaşanılanları önemsiz görmeyi ya da hafifletmeyi tercih edebilir. Yaşamın anlamını sorgulamama ya da erteleme/öteleme, "yaşamı bitkisel düzeyde sürdürme" olarak da değerlendirilebilir.

Uzun vadeli bakış açısının terk edilmesi, anlık yaşamak, tüketmek, tüketimle kendini tatmin etmek gibi tutumlar insanları dar biz zaman boyutuna hapsedmektedir. Uzamsal olarak da böylesi bir alan daralması ve mahpusluk durumu söz konusudur. Gerek uzamsal gerekse zamansal olarak dar bir kalıba hapsolme, insanların ufkunu da daraltan bir dinamik barındırır. Bu süreçlerin etkileri biriktikçe kişilerin yaşamları, insani özlerinden uzaklaşarak, hayvani düzeye ve/veya bitkisel düzeye inebilmektedir.

Anlatılan bu hapsolme durumu, uzun zamandan beri tekrarlanan "*kent havası özgür kılar*" (stadt luft macht frei) söylemleri ile temelden gelişmektedir. Ancak çalışma kamplarının girişini benzer bir sloganın süslediği unutulmamalıdır: "*çalışmak özgürleştirir*" (arbeit macht frei).

Üçüncü Evre: "Cilalı Taş Devri"

Tutukluların ruhsal tepkilerinin üçüncü evresi, özgürlüğe kavuştuktan sonra bir tutuklunun içinde bulunduğu ruhsal duruma ilişkindir. Serbest bırakılan bir tutuklunun ruhsal durumunu resmetmeye çalışır:

"... büyük bir gerilimle geçen günlerden sonra kamp kapılarının üstünde beyaz bayrakların dalgalandığı sabaha ilişkin kısmından başlayacağız. Bu içsel olarak askıda olma durumunu tam bir rahatlama (gevşeme) izlemiştik. Ama sevinçten çılgına döndüğümüzü düşünmek yanlış olacaktır" (Frankl, 2000: 87).

Yukarıda anlatılan "hedef" ve "anlam" arasındaki ayrım, hedeflere ulaşıldıktan sonra daha da belirginleşmektedir:

"Özgürlük'. Bu sözcüğü kendi kendimize tekrarladık, ama anlamını kavrayamıyorduk. Bu sözcüğü yıllar boyunca o kadar çok kullanmış, buna ilişkin öyle çok hayal kurmuştuk ki, anlamını yitirmişti. Gerçekliği bilincimize işlemiyordu; özgür olduğumuz gerçeğini kavrayamıyorduk" (Frankl, 2000: 88).

Frankl'ın anlattığı durum, kısmi değil genel bir belirtiyi ifade eder. "Kelimenin tam anlamıyla eğlenme, hoşnut olma yeteneğimizi kaybetmiştik; bunu yavaş yavaş tekrar öğrenmemiz gerekecekti" (Frankl, 2000: 88) der. Kaybedilen insani özelliklerin tekrar, yeni baştan kazanılması gerektiğini ifade eder: "...Ta ki insan olana kadar adım adım ilerledim" (Frankl, 2000: 90).

Özgürlüğüne kavuşan tutukluların yaşadığı şeye, psikolojik açıdan "kişisizleşme" denilebilir. Her şey, tıpkı rüyalarındaki gibi gerçek dışı, gerçeğe aykırı gözüküyordu. Gerçek olduğuna inanamıyorduk. Geçen yıllarda rüyalara nasıl nasıl da kanmıştık! ... ve özgürlük rüyalarımızın sonu gelmişti. Rüya gerçek olmuştu. Ama gerçekten inanabildik mi? (Frankl, 2000: 88).

Frankl (2000: 89), "vücudun ketlemeleri ruhunkinden daha az oluyor" tespitini aktarır. Kentleşme sürecine geri dönecek olursak, kazananın / kaybedenin muğlak ve tartışmalı olduğu bir süreçte olsa, böyle bir kabulden hareket edilse dahi, kazananlar olarak görülen kesimlerin de, kişiliklerinde birtakım ağır tahribatların olabileceği unutulmamalıdır.

Kamptaki son günlerin ağır ruhsal geriliminden sonrası (sınır savaşından ruhsal huzura dek geçen dönem) elbette engelsiz değildi. Özgürlüğüne kavuşan bir tutuklunun daha fazla ruhsal bakıma ihtiyaç duymadığını düşünmek hata olacaktır. Bu kadar uzun bir süreyle böylesine ağır bir ruhsal baskı altında olan bir insanın, özellikle baskının birdenbire kalkması nedeniyle, özgürlüğünden sonra doğal olarak tehlikede olduğunu dikkate almak zorundayız. Bu tehlike (ruh sağlığı anlamında), vurgunun (dalgıç hastalığının) ruhsal karşılığıdır. Tıpkı çok büyük bir atmosfer basıncı altında bulunduğu dalgıç hücrelerinden birdenbire ayrılması halinde dalgıcın fiziksel sağlığının tehlikeye girmesi gibi, ruhsal baskıdan birdenbire kurtulan bir insanın ahlaki ve ruhsal sağlığı da hasar görebilir.

Bu ruhsal evrede, daha ilkel bir kişilik yapısına sahip olanların, kamp yaşamında kendilerini çevreleyen acımasızlıkların etkisinden kaçamadıkları gözlenmiştir. Artık özgür oldukları için, özgürlüklerini saygısızca ve acımasızca kullanabileceklerini düşündüler. Onlar için değişen tek şey, eskisi gibi baskı altında olmak yerine şimdi artık baskıcı olmalarıydı. Kasıtlı güç ve adaletsizliğin nesnelere değil, tahrikçileri olmuşlardı. Kendi davranışlarını, yine kendi yaşadıkları korkunç deneyimlerle haklı çıkarma yoluna girmişlerdi. Bu da sık sık önemsiz olaylarda ortaya çıkıyordu. Bir arkadaşımın birlikte, tarlaların arasından kampa doğru yürüyorduk, önümüze yeşil bir tarla çıktı. Otomatik olarak tarlaya girmekten kaçındım, ama arkadaşım kolumu kavrayıp beni ekili tarlaya soktu. Henüz yeşermekte olan ekini çiğnemememiz konusunda bir şeyler kekeledim. Canı sıkıldı, öfkeyle bana baktı ve bağırdı: "Konuşma! Bizden yeterince şey alınmadı mı? Karım ve çocuğum gaz odasında öldü. -diğer her şeyi anmaya gerek yok- ve sen birkaç yulaf sapını çiğnememi yasaklayacaksın! (Frankl, 2000: 90).

Kentleşme süreci olağan dışı ve olağan üstü deneyim potansiyeli nedeniyle, bu sürece katılan insanlarda derin tahribatlar ve izler bırakmaktadır. Sadece görünür ve fiziksel değil, görünmeyen ve ruhsal etkileri söz konusudur. Kentleşme sürecinde yer alan insanların karşılaştıkları

sorunların, sosyal ve psikolojik etkileri de olmaktadır. Bu süreçte salt sorunlarla mücadele edenlerde değil, sorunları görece aşmış kişilerin de psikolojilerinde derin izler bırakması olasıdır.

Frankl'ın ifadesiyle "ruhsal vurgun" yaşayan insanları da dahil ederek sorunlar söylenebilir. Gerek kentleşme sürecinde sorunlarla mücadele edenlerin, gerekse görece bu sorunları bir şekilde aşabilmiş olanların, karşılaştıkları acımasız, saygısızca, insanlık dışı kötü muameleleri başkalarına yansıtmaktan imtina etmemeleridir. Bu süreçte karşılaştıkları tutum ve davranışları eleştirmek ve haksız bulmakla birlikte, yine aynı süreçte bir şekilde bu tür tutum ve davranışların içselleştirildiği, yeniden üretildiği ve süreklileştirdikleri görülmektedir. "Bu insanlar, kendilerine kötülük yapılmış bile olsa, hiç kimsenin kötülük yapma hakkına sahip olmadığı yolundaki sıradan gerçeğe ancak yavaş yavaş döndürebilirdi" (Frankl, 2000: 91).

Bir bakıma ahlaki bozulma olarak tanımlanabilecek bu süreçte, insanlar değerlerini kaybetmekte ve referanslarını yitirmektedirler. Birey merkezli bir bakış açısının uç noktalara vardırıldığı, karşıdakini görmeyen, duymayan, hissetmeyen, değersizleştiren, yoksayan yaklaşımlara sahne olmaktadır. Bunun da ötesinde bazen bir arada yaşadığı ve ortak kaderi paylaştığı insanları, adeta düşman olarak tanıyan ve tanımlayan bir tavra da tanıklık edilebilmektedir.

Genel Değerlendirme

Cemaatçilik, toplumcu maske ardında, bireysel-bencil çıkarların gerçekleştirilmesi ve çoğlaştırılması stratejisinin ifadesi olarak da okunabilir. Çoğu zaman bireysel çıkarların tehdit altında olmasıyla ilişkilendirilebilecek psikolojik ve sosyo-ekonomik bir arka planı söz konusudur. Kişi cemaat aracılığıyla, hem kendini hem de diğer insanları kandırma / inandırma gereksinimini karşılar.

Kimlik siyaseti, özünden soyutlanarak, salt iç düşman yaratmak veya daha önemli ve öncelikli konuları ve sorunları perdelemek ve bunu belli siyasal hedeflere ulaşmak amacıyla, araçsal olarak tanımlanır ve uygulanırsa, bu yolun sonu toplumsal bir aradılığı tahribe varır. Salt oy kaygısıyla toplumsal farklılıkları ve hassasiyetleri ele almak ve işlemek bunun bir cephesini teşkil eder. Diğer önemli bir cephesi ise, ekonomik konu ve sorunları önemsizleştirmek, insanları sanal birtakım tartışmalarla meşgul etmek ve gündem değiştirmektir.

Son günlerde çok güzel bir terimle nitelenen "öteleme", gerek genel olarak "Modernizmin" gerekse özel olarak "Türkiye'de modernleşme" ve bu paralelde "kentleşme serüveninin" kilit kavramlarından birine işaret etmektedir. Her iktidar ve / veya iktidar adayı, insanların talep ve beklentilerini, bir başka anlatımla "umutlarını" gerçekleştirme, yaşatma bunu yapamıyor ise sürdürme, canlı tutma, geleceğe taşıma, kısaca "öteleme" konusunda başarılı olmak durumundadır. İktidarlarda yönetilenlerin talep ve beklentilerini karşılayamıyor, hizmet üretemiyorlarsa, yani gerçekleri

yönetemedikleri, yönlendiremedikleri ve değiştiremediklerinde, yönetilenlerin algılarına ve beklentilerine odaklanmaktadırlar. İnsanların algılarını ve beklentilerini yönlendirdiğiniz sürece, hem iktidarınızı hem de inandırıcılığınızı koruyabilirsiniz.

Son yıllarda siyasal alanda gündemi işgal eden temel konu ve kavramlar, ekonomik veya hak temelinden giderek uzaklaşmakta, kimlik, inanç, kültür, karizma vs popülerlik kazanmaktadır. Sahte ben ve biz kurgusunun üzerine inşa edilen bu popüler konuların, öteleme ve ötekileştirme politikalarına hizmetten başka pek bir anlamı olmamaktadır.

Son Sözler

Frankl, "Trajik" geçmişimizden çıkarılacak dersten, geleceğimize yönelik bir "iyimserlik" doğabileceğini umut eder. Ancak ders çıkarma konusunda insanoğlunun sergilediği performans dikkate alındığında, umut ile umutsuzluk arasında gidip gelen kocaman bir sarkaç belirmektedir. Tarihten çıkarılabilecek bir ders de, tarihten ders alınmadığı, olmaktadır.

Bazı konularda "son söz" yazmak oldukça güçleşiyor. İyiniyet ifadesi ve temenni düzeyini aşmayacak öneriler sıralanabilir. Ancak yazılanların vicdanı rahatlatmanın ötesine geçmeyeceğini düşünmek sınırlayıcı bir etken oluyor. Sözün bittiği yerler vardır. Bazen yaşanan trajedi karşısında söz söylemek yerine susmak daha mantıklı olabiliyor.

Ancak susmanın da çözüme katkısı olmuyor. Aynı şeyleri söylemek bir süre sonra kabak tadı veriyor. Yeni birşeyler söylemek, ya da eski sözleri tekrarlamak arasında bocalama yaşıyor insan. Çözüm galiba, ister eski ister yeni olsun, doğruları söylemek. İsrarla ve inatla, tekrar ve tekrar doğru bildiklerini dile getirmek.

*Gün gelir
Unutmak
Umut olur insana
Bütün
Umutları
Unutmak için
Umutsuzca...*

Umut ve mücadele hep var olacaktır...

Kaynakça

Frankl, V. E., 2000, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. S. Budak, Öteki Yayınevi, Ankara